

Vajda Kornél

Folyóirataink jelene és jövője

Hozzászólás Jáki László hasonló című vitaindítójához

Jáki László cikke több folyóiratban is megjelent, feltehető hát, hogy sokan, igen sokan olvasták. Válasz, tudtommal, eleddig nemigen érkezett rá, jöllehet a válaszdadásra, a továbbgondolásra, a vitára nemcsak a szerző hívta fel – igen nyomatékosan – a figyelmet, nemcsak ő követelte ki mintegy azt, hanem a közrebocsátók is ezt erőltették. [Jelen sorok szerzője például a 3K hasábjain így szólott: „Amiként azonban többször is kértünk minden olvasót, hogy kemény bírálatával (avagy édes dicséretével), javaslatival vagy ellenérzéseinek jelzésével forduljon hozzánk bizalommal, akként ezúttal arra kérjük őket, hogy – Jáki cikke nyomán is – gondolja át ezeket a problémákat, és jelezze, milyen eredményre jutott. Az ilyen kérdésekben a tapintat fölötte kártékony. Nem vagyunk érzékeny fájvirágok (ha mégis azok lennének, úgy kell nekünk), szeretjük a nyers, de egyenes szót, tudjuk élvezni a paprikás-borsos bírálatot is. Szóval előre hát!”]

Miért akkor a visszhang – szintes teljes – hiánya? Azt hiszem, tudom. Jáki László cikke a következő mondattal indít: „Tanácskozársra ültek össze a pedagógiai folyóiratok szerkesztői, hogy megvitassák, milyen teendők vannak fennmaradásuk érdekében.” A mondat nagyon tetszik nekem, *mutatis mutandis* az Anna Karenina klasszikusan híres-hírhedt kezdőmondatára emlékeztet, amely nemcsak nagyszerű aforizma, de egyúttal a regény páratlanul rövid foglalata is. Jákié is aforizma és egymondatos megmondása annak, miről is vél szólni a szerző. És talán éppen ez a baj. Hogy erről akar szólni, és nem valami egészen másról. Hadd világítsam meg ezt egy távolinak tűnő, de csak tűnő, valójában nagyon is rokon példával. Kosztolányit idézném, *Az író a háborúban* című zseniális cikkének első mondata: „'Mit tegyen az író egy új háborúban?' Ez a kérdés egy másik kérdést idéz eszembe: 'Mit tegyen az író, ha történetesen pestist kap?' Hát igyekezzék meggyógyulni, lábadjon föl a förtelmes nyavalyából vagy pedig ha nem tud, haljon meg, mint akárki más. Egy ilyen óriási veszedelemben, mely az egész földgolyót és minden értékét fenyegeti, lehetetlen őt külön mértékkel mérni, kivételes lénynek tekinteni, előjogokat biztosítani számára csak azért, mert néhány halhatatlan verset vagy remek könyvet írt.”

Milyen teendők vannak a szerkesztőknek fennmaradásuk érdekében? Nyilván számos teendők vannak. Jáki fel is sorolja, súlyozza is őket, elmereng – igen racionálisan és számos történelmi példa felsorolásával, elemzésével is – a mellettük szó pro és kontra érveken stb. Nem teszi fel azonban a szerintem elsődleges kérdést. Azt tudniillik, hogy miért kéne fennmaradniuk a folyóiratoknak. Miért ne halhatnának meg éppúgy, mint az írók a háborúban, avagy a pestisben. Miért pont a folyóiratoknak kéne fennmaradniuk, ha egyszer *pereat mundus*? A *mundus* persze nem *pereat* – egyelőre. De ha az intézmények „karcsúsodnak”, „összevo-

násra kerülnek” (hogy a hivatali bikkfanyelvet használjuk), ha szakmák éppúgy elpusztulnak, mint bizonyos állatfajok, ha az olvasók kivesztek, rövidesen kivesznek a világból stb., stb., stb., akkor minek a folyóiratok? Azt hiszem, ezt kell, ezt kellene kérdeni. És a Jáki-félét, azt, hogy mit kell tenni a fennmaradás érdekében, csak ennek megválaszolása, megválaszoló kísérlete után érdemes, egyáltalán lehetséges boncolni.

Nos, tehát! Minek a folyóiratok? No nem úgy általában, hanem – a pedagógiaihoz oly igen hasonló – könyvtári, könyvtárosi területről szólok, részint azért, mert magam könyvtáros vagyok, könyvtári folyóiratot szerkeszték, részint azért, mert a KÉN-t – ezt dicséretnek számom – nemcsak pedagógiai, hanem teljes jogú könyvtári folyóiratnak (is) tekintem. Miért van tehát szükség könyvtári (és persze pedagógiai) folyóiratokra? Válaszom túlon túl laza, cseppfolyós, de talán nem tartalma, csak a megfogalmazás módja okán. Tehát: azért kellene könyvtári folyóiratok, mert kell a könyvtári szakma. Mert kellene a könyvtárak, kellene a könyvtárosok, és folyóiratok nélkül nem lehet sem az egyik, sem a másik. Hogy aztán miért kellene a könyvtárak és a könyvtárosok, az már más kérdés, a mienk (is) persze, de nem itt és most. Ez – ebben a vonatkozásban – számunkra, számomra axióma. De miért kellene a folyóiratok ahhoz, hogy a szakma és a szakma képviselői, hordozói, művelői megmaradjanak? Ezt már bővebben kell kifejtennem.

Németh G. Béla a hetvenes évek elején csaknem ezeroldalas tanulmánykötetében közzétett egy olyan tanulmányt is, amely arról szólt, hogy miért sokkal fontosabbak az irodalomtörténet-írás számára a folyóiratok (természetesen az irodalomtörténeti szakfolyóiratok), mint a tanulmánykötetek. (A helyzet paradoxáját, a folyóirat melletti kiállást és a tanulmánykötetek elleni polémiát épp egy tanulmánykötetben közzétenni, nyilván a szerző is érezte, tán nyomatékosító tényezőnek is vélte – azt hiszem, joggal.) Németh G. Béla azt magyarázta el cikkében, hogy folyamatos folyóirat-publikációk nélkül nincs irodalomtörténeti munka, nincs komolyan vehető irodalomtörténet-írás. Miránk, könyvtárosokra ez a megállapítás fokozottan, sőt sokkal fokozottabban érvényes. Miért?

A következőkben szó se lesz valamiféle reprezentatív, pontos statisztikákkal igazolható, verifikálható felmérési eredményekről. Mindössze röpké és szükségképp felületes, ámde könnyedén ellenőrizhető áttekintésekről. Amint az köztudott, van a magyar könyvtári szakirodalomnak egy igen pontosan-egzaktul elvégzett folyamatos (kurrens) felmérése, bibliográfiája, a MAKSZAB. Aki beletekint, szinte azonnal megállapíthatja: a magyar nyelvű könyvtári szakirodalom több mint kilencven százaléka folyóiratcikkekből áll. A maradék kevéske százalék, a könyveké, nem vehető egészen komolyan (persze nem szakmailag, hanem formai szempontból). Részint azért, mert nem igazán könyvtári szakirodalomról van szó, hanem könyvtárak által kibocsátott, ámde nem könyvtárosok számára készített-szánt munkákról (amelyek szakirodalomnak jórészt csak módszertani tanulságaik miatt számíthatnak), részint azért, mert olyan könyvekről van szó, amelyek korábban megjelent (folyóiratokban megjelent) cikkek, tanulmányok gyűjteményei, amelyek tehát könyvek ugyan, ám folyóiratbázis nélkül sohasem készültek volna el. Ettől persze a mennyiség mit sem mond a minőségről, elkép-

zelhető lenne, hogy a szakmailag fontos, az igazán fontos dolgok a könyvekben találhatóak, a folyóiratcikkek garmadáit, hadseregeit csak afféle táptalajok, amelyekből kinőnek az igazi „növények”, a könyvek, kézikönyvek, monográfiák.

Lássuk hát, mit szólnak ehhez az arányhoz a tudósok, a tudomány. Immáron szép számmal vannak (több mint tucatnyian), akik a könyvtártudományból PhD fokozattal rendelkeznek. Vajon ők – egyetemileg-akadémiaileg hitelesítést nyertek – mire alapoznak? Irodalomjegyzékeik áttekintése arról győztes meg e sorok szerzőjét, hogy a folyóiratcikkekre. A hivatkozások megint csak mintegy kilencven százaléka könyvtári folyóiratok cikkeire vonatkozik. Aki könyvtári PhD fokozatra vágyik, arra készül, azon dolgozik, kénytelen nem könyveket, hanem folyóiratokat lapozgatni, tanulmányozni, folyóiratcikkekre hivatkozni. Némileg más a helyzet, ha a külföldi szakirodalmat is figyelembe vesszük. Ám az arány, ha nem is kilencven-tíz arányú (mint a magyarnál), itt is – sokkal nagyobb szóródású, ám – egyértelműen folyóirat-előnyt mutató. És ez a különbség viszonylag könnyen magyarázható – a mi javunkra. A magyar kézikönyvekre hivatkozni egyszerűen nem lehet. Hisz ami azokban van, az kötelező anyag nemcsak egy PhD-s számára, de egyetemi, főiskolai hallgató számára is. Arra nem illik hivatkozni, annak ismerete több mint evidens, említésre sem érdemes minimum.

Más a helyzet a külföldi szakirodalommal. Az angol, német, francia kézikönyvek, monográfiák ismerete nem tételezhető föl minden további nélkül még egy PhD-s esetében sem, ezekre tehát lehet, sőt illik, sőt kell is hivatkozni. (Más szakmákhoz képest ezek a monográfiák is gyanúsán sokszor tanulmánygyűjtemények, említsük csak meg a világszerte használt, klasszikus, háromkötetes angol monográfiáját a nemzeti könyvtáraknak, ez kizárólag folyóiratokban korábban megjelent – igaz terjedelmes – tanulmányok persze kitűnően megszerkesztett, összehangolt gyűjteménye.) Ám a folyóirat-publikációk aránya itt is döntő. De vegyük a tanulókat, az egyetemi, főiskolai tanulmányaikat folytatókat. Vajon az ő kötelező olvasmányaik miből, elsősorban miből állnak össze? Természetesen folyóiratcikkekből. Több mint fele a kötelező olvasmányoknak folyóiratcikk, és a másik, kisebbik fél is nagyjából annak tekinthető, hisz nem egész könyvek, nem teljes monográfiák vagy kézikönyvek alkotják, hanem azok megfelelő, nemcsak cikkterjedelmű, de először valóban cikk-formában megjelent részei. Nem folytatjuk ezt a szemlézést, talán sikerült plauzibilissé tenni, hogy sem a könyvtári szakirodalom mint olyan, sem a könyvtári tudományos kutatás, sem a könyvtártudományi oktatás nem lenne, nemcsak kicsit nem lenne, de egyáltalán nem lenne a folyóiratcikkek nélkül. Arra pedig bizonytalán nem kell felhívnom a figyelmet, hogy nem réges-régi, sok évtizedes cikkekről van szó, hanem – átlagban – az utolsó éveikről, négy-öt évéről. Vagyis a kurrens, a recens folyóiratok cikkeiről. *Sapienti sat.*

Lehet, hogy a fentiekben egy kicsit fölé (tudományos kutatás) és egy kicsit alá (oktatás) nyúltunk. Arisztotelész óta tudjuk, hogy az igaz középen van. (Ha ugyan nem Hegellel értünk egyet, aki szerint az igaz – az egész.) Mi a helyzet – ebben a vonatkozásban – a középpel, a gyakorló könyvtárosokkal, a szakmával mint olyanal?

Aki – mondjuk a tizenharmadik században – „elvégezte”, „kijárta” a párizsi egyetemet, nemcsak egy egész életre lett ellátva abszolút bizonyos ismeretekkel,

de ismeretei megfeleltek a nála sok nemzedéknyivel fiatalabbaknak is. Azoknak sem kellett mást, „újabbat”, „frissebbet” tudniuk. Nemcsak ma, már tegnap, sőt tegnapelőtt sem volt ez érvényes. A múlt század elején (okosabbak már sokkal korábban) hangsúlyozták, hogy öt-tízévenként „mindent” újra kell tanulnia annak, aki „naprakész” kíván lenni. Gondoskodva is lett (hogy megint a bikkfanyelvet használjuk) e problémáról. A könyvtárosok számára előíratott a hétévenkénti kötelező továbbképzés. Persze tudjuk, hogy az anyagiak hiánya miatt ez a továbbképzési modell – lehet csak egyelőre – szünetel. Ám szükségessége nem volt és nem vita tárgya. Nos, ha szükséges a továbbképzés, vagy annak hivatali és szabályos végrehajtása hiányában az önképzés, az vajon min alapul? Az öt évtizedenként megjelenő (nem túlzás a szó!) kézikönyvek újbóli áttanulmányozásán? Nyilvánvalóan nem, hanem a friss dolgok tudomásulvételén, értő, elemző, eljárató olvasásán. Vagyis min? A folyóiratcikkek olvasásán. Mi máson? Miből, mi másból szerezhet tudományt az immáron elavult ismeretekkel rendelkező könyvtáros az adekvát új ismeretekről? Csakis a folyóiratcikkekből. Vajon a régi folyóiratok cikkeiből? A kérdés maga is nevetséges.

Egy könyvtáros kezén sok-sok folyóirat megy keresztül. Tudományt szerez rólok, megrendeli őket a könyvtára számára, kiteszi őket a folyóirat-olvasóba, maga is beléjük tekint, lehet egy-két (vagy akár tucatnyi) „leibzurnálja”, amelyeket mindenképp átlapoz, ám arról, pont arról, amiről szakmája miatt mindenképp értesülnie kell, ezekből nem kap egy fikarcnyit sem. (Tudjuk, hogy a napi-, heti- és havi lapok milyen rendszerességgel, milyen gyakorisággal és milyen mélységben foglalkoznak könyvtári kérdésekkel.) Tehát nem akkor, ha naprakész akar maradni, de ha egyáltalán „képben óhajt lenni”, kezébe kell fognia egy-egy könyvtári folyóiratot. Másképp nem megy. Másképp nem lehet, nem maradhat könyvtáros. Vagy igen?

Vajon mi a helyzet más szakmák esetében? Csak szélhámos válaszokkal kísérletezhetünk. Néhány szakma olvasásszokási, hivatkozási gyakorlatát említhetjük csak. Filozófusok alig-alig hivatkoznak folyóiratcikkekre (javarészt csak a sajátjaikra), történészek gyakrabban, de elsősorban mégsem rájuk, hanem a forrásokra, forráskiadványokra és a monográfiákra. A természettudósok viszont kizárólag (csaknem kizárólag) folyóirat-publikációkra. A könyvtári szakma – lehet, hogy csak ebből az egyetlen szempontból – a természettudományokéra fajzik.

Még mindig a gyakorló, az „igazi” könyvtárosoknál, a „középnél” maradvak: szakmánk egyre intenzívebben specializálódik. Az információtudomány szakértői nem feltétlenül igazodnak el – mondjuk – a helyismereti könyvtári munka minuciózus distinkciói közt, a könyvtári menedzsment, minőségbiztosítás, marketing oly igen szükséges specialistái talán nem feltétlenül járatosak a gyűjteményszervezés finomságaiban, a tartalomszolgáltatás szakembereit esetleg megdöbbenetik a régi könyvek feldolgozásának akribiai stb. A szakmát mégis szükséges valamiképp egyben tartani. (Különben széthull értelmetlen résztöredékekre.) Mi módon lehet ezt megvalósítani? Talán úgy, hogy a szakfolyóiratok egy egészről számolnak be. Ha nem is úgy (bár miért ne), ahogy a nagy teológus fogalmazott: hogy az elefánt is úszni, a bárány is gázolni tanuljon. De legalább úgy, hogy képben legyen, képben maradjon mindegyik szakember. Lássuk, hogy mi az az

egész, amiért ő specializálódni volt kénytelen. Mi maga a könyvtár, mi maga a könyvtári rendszer. Ehhez megint csak folyóirat kell. Olyan, amely ezt is, azt is elmagyaráz, amelynek cikkeiből minden területre fény vetül. Hisz a könyvek, a szakmonográfiák csak a specializálódást konzerválják, sőt fokozzák. (És ez is a dolguk.) Az átjárást – mi más – csak a folyóiratok, azok cikkei biztosíthatják. Szóval minden terület külön problémáiról úgy, hogy azt a nem specialista is megértesse, ám úgy is, hogy mindegyik fél láthassa, átérthesse, hogy az egészben hol az ő helye.

Nem folytatom tovább. Talán sikerült igazolnom, de legalább valószínűsítettem, hogy folyóirat, friss, kurrens, recens szakfolyóirat nélkül nemcsak tudományos kutatás, nemcsak szakképzés és oktatás, de mindennapi könyvtári, könyvtárosi élet sincs, nem lehetséges. És – azt hiszem – először ezt kellett volna tennie Jáki Lászlónak is. Így, ahogy cikkében áll, épp csak azt nem tudjuk, hogy vajon miért is kellene tenni valamit azért, hogy a folyóiratok fennmaradjanak. Ő banalitásokkal nem foglalkozik. Mindaz, amit eddig leírtam, az ő számára banalitás. Tudja, de mivel szerinte ezt mindenki tudja, nem foglalkozik vele, nem ír róla. Csakhogy!

Csakhogy, ha igaz, ami eddig elhangzott, és amit még e sorok szerzője is bőségesen ki tudna egészíteni, akkor a folyóiratok fenntartása, az, hogy a szerkesztőknek milyen feladatai, teendői vannak a fenntartásban, egészen másként vetődik fel. **Nem a szerkesztők, nem a mi dolgunk, hogy a lapok fenntartásáról gondoskodjunk.** Mivel – lásd a fentieket – sem a tudományos kutatás, sem az oktatás, sem a mindennapi, gyakorlati könyvtári élet nem lehet el szakfolyóiratok nélkül, a lapok fenntartásáról gondoskodni azoknak kell, a fenntartás érdekében fejüket azoknak kell törniük, akik fontosnak, nélkülözhetetlennek, *a priori* szükségesnek látják, tartják azt, hogy legyenek könyvtárak, könyvtári szolgáltatások, és az ehhez nélkülözhetetlen tudományos kutatások és szakemberképzés.

A szerkesztők, a mi dolgunk az, hogy jó, szakszerű, az objektív kívánalmaknak megfelelő lapokkal rukkoljunk elő. Jáki László problémagazdag cikkéhez még sok mindenben szívesen szólnék hozzá. Ez már a mi, többek közt az én igazi gondom is. Ám tegyük el ezt a témát máskorra!

Pedagógiai folyóirat irodalmunk kérdéseivel foglalkozik még Gyarmati Szabó Éva: Megmaradni és segíteni című írása folyóiratunk internetes változatában.